

Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusának olvasata

Jelige: Csillagos éj

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
1. A paszkvillus	3
1.1. A paszkvillus műfajának kialakulása	3
1.2. A paszkvillus műfaja Magyarországon és Erdélyben – a meghatározás nehézségei	5
1.3. Van-e irodalmi értéke a paszkvillusoknak?	6
2. Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusa	8
2.1. Előzmények: egy korábbi paszkvillusból	8
2.2. Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusának olvasata	8
2.2.1. Pars Prima	9
2.2.2. Pars Secunda	10
2.2.3. Conclusio	13
3. Szentpáli és Teleki a valóságban	13
3.1. Szentpáli Ferenc	13
3.2. Teleki Mihály	14
3.3. Kettejük konfliktusa	16
3.4. Újabb adatok az ügghöz	17
Összegzés	18
Irodalomjegyzék	19

Bevezetés

Dolgozatom első felében a paszkvillus műfajának nehéz meghatározásáról is szót ejtő tanulmányok alapján összegzem, hogy mely szempontokat lehet ebben az esetben figyelembe venni, illetve kitérek arra is, hogy a paszkvillus műfajnak lehet-e irodalmi értéke.

Majd Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillust vizsgálom. Legfontosabb szempont a dolgozat egy részében az, hogy csakis magát a szöveget hogyan építette fel, milyen retorikai és költői eszközöket használt Szentpáli ahhoz, hogy megteremtse a paszkvillusban szereplő Teleki Mihály alakját. A történelmi adatokat itt még nem vizsgálom, majd egy következő, különálló fejezetben már a tényleges események tükrében kiderülhet, hogy mi igaz abból, amit Szentpáli leírt Telekiről. Persze egy gúnyvers esetében a túlzások miatt nem lehet teljes az egyezés a szövegben leírtak és a valóságban megtörtént események között.

Különösen nehéz kideríteni, hogy mi volt a kettőjük közötti konfliktus oka, hiszen a paszkvillusban nem nevezi ezt meg Szentpáli, de a korabeli iratokban, levelekben is csak homályos utalások vannak. Levéltári kutatásaim során találtam néhány újabb adattal szolgáló levelet, de ezek sem derül ki ténylegesen, hogy mi okozta a nézeteltérést.

1. A paszkvillus

1.1. A paszkvillus műfajának kialakulása

A magyar paszkvillus-irodalomról Téglás J. Béla könyvet írt 1928-ban *A történeti paszkvillus a magyar irodalomban* címmel. Megpróbál átfogó képet adni a paszkvillus magyarországi megjelenéséről és fejlődéséről. Vizsgálja a gúnyverseket a hazai kezdetektől egészen a XIX. század közepéig.

De előbb fontos szót ejteni arról, hogy hogyan, mikor is jelent meg ez a műfaj a világirodalomban. Téglás J. Béla már Juvenalisnál felfedezni véli a későbbi paszkvillus vonásait.¹

A szakirodalom többsége egy XVI. századi itáliai eseményt jelöl meg a műfaj születésének, mind Téglás és később Pénzes Tiborc Szabolcs is. „... a Caraffa kardinális palotája mellett a századelőn felállított antik szobortorzóra, illetve a kezdet kezdetén az ünnepi körmenetek alkalmából szőnyegekkel díszített palota falára az egyetem diákjai, tanárai s más helybeli literátusok az ünnepeket köszöntő és dicsőítő latin nyelvű epigrammákat tűztek ki. A szokást állítólag egy Pasquino nevű latintanár kezdeményezte, aki a későbbiekben a szobor névadójává is vált. Néhány év elteltével a versek kiragasztásának

¹ TÉGLÁS J. Béla, *A történeti pasquillus a magyar irodalomban*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1928, 7.

alkalomhoz kötöttsége megszűnt, s a latin epigrammákat mindinkább felváltották a főurak magánéletét, a pápai udvar szokásait és a pápaválasztások botrányait kipellengérező, névtelenül kiragasztott olasz nyelvű szatirikus gúnyversek, amiket ekkoriban kezdtek a szobor neve után paszkvillusoknak nevezni. Az ellenfelek bértollnokai, anonimitásukat ugyancsak megőrizve válaszoltak a gúnyolódásokra, verseiket egy másik szobron, Marforion megjelentetve. Ez a felelgetős gyakorlat képezte az alapját a következő évszázadokban oly gyakran előforduló „paszkvillus-háborúknak”. A műfaj ebben a korai, humanista korszakában mindvégig megőrizte szatirikus jellegét, a viszonylag tömör verses formát és a kritikus, ámde humoros hangvételt.”²

Tehát eredetileg egy ünnepi alkalomból, szokásból fejlődött ki a paszkvillus műfaja. A legnagyobb vonzerő nyilvánvalóan az volt, hogy bárki névtelenül kiragaszthatta a véleményét, bírálatát, gúnyolódását és így, az anonimitásba burkolózva büntetlenül oszthatta meg gúnyos észrevételeit a nagyközönséggel. Ha már valaki gúnyolódni kezdett, akkor természetes és magától értetődő folyamat volt az is, hogy válaszok is szülessenek a bírálatokra. Viszont hiába vannak itáliai gyökerei ennek a műfajnak, mégsem volt népszerű a paszkvillus olasz földön, de Európa más országaiban annál inkább, például a német irodalom „a reformáció idején volt rendkívül gazdag a gúnyirodalom terén.”³ Péntes Tiborc Szabolcs szerint a határok átlépésével a műfaj már nemcsak egy szűk réteg kifejezőeszköze volt, hanem lényegében bárkié, de evvel együtt romlott vagy romolhatott a versek poétikai minősége.⁴

Majd a reformáció és a nyomtatás hatására „16. század második felében egyszerre voltak jelen a műfaj korai korszakára jellemző latin nyelvű szatirikus epigrammák, a nagyobb terjedelmű, általában nyomtatott prózai alkotások latinul és nemzeti nyelveken, valamint a nyomdafestéket nem tűrő, személyeskedő, s mind gyakrabban nemzeti nyelven megírt verses paszkvillusok.”⁵

Jól megfigyelhető az átmenet, ahogy egy ünnepi hagyomány kapcsán kibontakozó latin nyelvű gúnyos epigrammákból a XVI. század végére már a nemzeti nyelvű verses paszkvillusok kerülnek túlsúlyba. A műfaj népszerűségét mutatja, hogy hamar megjelent az első nagy gyűjtemény, Celio Secundo Curione paszkvillusgyűjteménye.⁶ „Az epigrammák

² PÉNTES Tiborc Szabolcs, *A paszkvillus műfaj és a váradi pasquillus rendhagyó vonásai*, Studia Caroliensia, 2009/4, 246.

³ TÉGLÁS, i. m. , 8-9.

⁴ Péntes, i. m. , 46-47.

⁵ Uo.

⁶ BALÁZS Mihály, *Teológia és irodalom*, Budapest, Balassi, 1998, 123-141.

között ott olvashatjuk Janus Pannonius hírhedt *De paparum creandorum ritu immutato* című versét is.”⁷

1.2. A paszkvillus műfaja Magyarországon és Erdélyben – a meghatározás nehézségei

Bár már Janus Pannoniusnál látjuk a paszkvillus még korai formáját, Téglás szerint „a pasquillus-irodalmunk – bár első megjelenése nem vallási – a reformációnak köszönheti kifejlődését és elterjedését.”⁸ De „az első pasquillusunk *Rangoni Gábor gúnyverse a lengyelekre*, mellyel a magyar pasquillus-költészet történetét megkezdhetjük, Mátyás korára, 1474-ik évre megy vissza.”⁹

Azonban el kell különíteni a magyarországi és az erdélyi paszkvillus-irodalmat, mert míg az erdélyi szövegek „leszámítva egy-két kisebb emléket, mind magyar nyelven íródtak a kezdetektől fogva, ellentétben a magyarországi paszkvillus-irodalmunkkal, melynek túlnyomó része még a XVIII. században is latin.”¹⁰

Mivel a reformáció segítette a műfaj térhódítását, így a legtöbb esetben a felekezeti konfliktusok, gúnyolódások adták a paszkvillusok fő témáját, majd egyre inkább előtérbe került a politikai beállítottság és a személyeskedés is nagy teret kapott.

Azonban nem árt elkülöníteni a csúfolót és a gúnyverset. „A csúfoló szerzője-előadója tréfálkozva játszik, sokszor túlzottan is vaskos humorral és durvasággal szórakoztat, a gúnyversé azonban halálosan komolyan veszi a csúfolást. Annak szerzője szinte mindig ismeretlen, emezé lehet és tudós elme, poétikát mégis a csúfolóktól tanul. Ezen a ponton válik egyneművé a funkciójában különböző két verstípus.”¹¹

A műfaj pontos meghatározása azonban még így is sok akadályba ütközik, hiszen rendkívül nehéz meghúzni az éles határt, hogy mi csúfoló, mi gúnyvers, milyen témái lehetnek a paszkvillusnak. A nehézség leginkább a sokszínűségből adódhat: „A fennmaradt paszkvillusok a műfaj keretein belül nagy tematikai és formai változatosságot mutatnak.

Az egyik fajtája a parodisztikus gyónás, mellyel már a Balassi-komédiában is találkoztunk, de ott természetesen prózában. Ezt a fogást a verses paszkvillus is jól értékesítette, így a *Confessio Rákócziana* (Rákóczi vallomása) (1644). [...]

Az ellenfél beszéltetésének hagyományos fogását alkalmazza a Sok embereket már Úristen megvert ... (1672. Szentsei-dk.) kezdetű labanc gúnyvers.[...]

⁷ BALÁZS, i. m. , 123.

⁸ TÉGLÁS, i. m. , 14.

⁹ TÉGLÁS, i. m. , 13.

¹⁰ TÉGLÁS, i. m. , 27.

¹¹ *Hatvanhat csúfos gajd, XVI-XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*, vál., s. a. r., jegyz., elő-és utószó HARGITTAY Emil, Budapest, Magvető, 1983, 7.

A korábban legáltalánosabb kollektív paszkvillusra a Barcsai Ákos csatájáról írt Fidelitas nonnullorum (Nem akármik hűsége) (1659) című gúnydal a legjobb példa. [...]

A dialógus formát értékesíti a Szepesség ellenreformációját irányító Bársony György püspök kigúnyolására írt sikerült kuruc satíra (Szepesváraljai extasis és Epicurusnak Epicurával való soliloquiája, 1674. Thököly-k.).¹²

A sokszínűséget, a paszkvillus műfajának nehezen megfogalmazhatóságát foglalja magába az a definíció, amit Péntes Tibor Szabolcs is újra felelevenít. „A paszkvillus >>Nem költészet és nem politika, de ennek a kettőnek különös vegyülete. Formájára, ha verses vagy prózai; előadására, ha satirikum vagy epikum; nyelvére, ha magyar vagy idegen, fölötté változó; tartalmára kiválóan gazdag s irányában minden fölfogást, gondolkodásmódot, észjárást és társadalmi rendet híven szolgáló.<<”¹³ Rendkívül erős az aktualitása egy-egy paszkvillusnak és a „valódi szerzője a névtelenség homályába burkolózik.”¹⁴

Tehát a magyar paszkvillus-irodalom rengeteg különböző formai, tartalmi sajátossággal rendelkezik, az évszázadok folyamán ez csak folyamatosan bővült, a legnagyobb nyilvánosságot talán akkor kapja egy-egy ilyen jellegű szöveg, amikor a vallás mellett a politika és a magyar nemzet sorsa is egyre inkább előtérbe kerül.

Az országgyűléseken elhangzott sértések nem maradtak viszonzás nélkül, Téglás J. Béla a könyvében rengeteg országgyűlési paszkvillust említ meg. Mert ez a közeg biztosítja a témát, az esetleges sértés a nézetek sokfélesége miatt garantált, ezzel együtt pedig a gúnyversek közzététele is biztosítottá válik. Varga Imre is hivatkozik ez ügyben is Téglásra „A XVIII. századtól kezdve főképpen az országgyűlések, megyegyűlések vitáit követik visszhangként. Itt védi a nemesség az udvarral és a hozzá húzó klérussal, meg a világi főurakkal szemben a maga privilégiumait, a végsőkéig küzdve minden anyagi megterhelést jelentő kísérlet ellen. A gyűlések garmadával termik a pasquillusokat.”¹⁵

1.3. Van-e irodalmi értéke a paszkvillusoknak?

A paszkvillusok „nem hosszas elmélkedés, nem költői felemelkedés termékei, hanem legtöbbször a pillanatnyi aktualitások, a kellemetlen impressziók ihletésig nem várt szülöttei.”¹⁶

Ezt a nézetet Téglás után sokan átvették, többek között Varga Imre is, „a pasquillus eszközévé vált az egyéni bosszúállásnak, jelentéktelen személyek kicsúfolásának is. A téma

¹² *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, szerk. KLANICZAY Tibor, Budapest, Akadémiai, 1964, 295. (A fejezetet Varga Imre írta.)

¹³ PÉNTES, i. m. , 52.

¹⁴ KLANICZAY Tibor, *A magyar irodalom...*, i. m. , 294.

¹⁵ VARGA Imre, *A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc)*, ItK, 1963, 293.

¹⁶ TÉGLÁS, i. m. , 6.

kisszerűségének következménye, hogy ilyenkor a gúnyvers ellaposodott, személyeskedésbe, mocskolódásba fulladt. A műfaj dekadenciáját az eredményezte, elsőkélyesedését az állandósította, hogy részletproblémákról, jelentéktelen emberekről szólt szűklátókörű, emelkedettség- és horizontnélküli szemlélettel. [...] Bár ezek az alkotások nem egy magas irodalmi szinten jelentkező erudíció, kifejezési törekvés megnyilatkozásai, helyenkénti gorombaságaik ellenére sem alacsony művelődési szintű termékek, hanem a provinciális jellegű nemesi műveltségnek a kor társalgási nyelvén való (többször latin-magyar keveréknyelven) kifejeződése. Tartalmazzák a XVII. századra a hazai iskolákba lecsúszott humanista műveltség mozaikjait. Az antik elem lépten-nyomon keveredik bennük a bibliaival, az adagiás stílus összeolvad a pórias durvasággal. Nyelv- és stílus-jellegüket tekintve meglepő egyezéseket mutatnak a korabeli nemesi levelekkel.”¹⁷

Tehát a paszkvillusokat besorolták a kevésbé értékes irodalmi alkotások közé, azonban ha jobban megvizsgáljuk a történelmi és irodalmi körülményeket, akkor árnyaltabbá válik a paszkvillusok helyzete.

Téglás a történelmi forrást látja a paszkvillusok jó tulajdonságának,¹⁸ de talán más értékekkel is rendelkezik ez a műfaj. A történelmi érték miatt nem lehetne csak az egyéni bosszúállást és a jelentéktelen személyeket emlegetni, mert attól, hogy ma már kevésbé vagy egyáltalán nem ismert személyek ellen szólal fel, lehet, hogy a korban egy fontos esemény, döntéshozatal kapcsán támadt a nézeteltérés. A téma ellaposodása sem lehet teljesen világos, hiszen miért ne lehetne fontos kettő vagy több alig ismert ember konfliktusa, akkor, ha a történelmi korba is betekintést nyerhetünk. Az, hogy egyéni konfliktusok kerülnek előtérbe a líra műnemébe tartozó műfaj esetében, nem lehet hiba. Ha valaki a szerelmi örömét, bánatát énekli meg egy ma már ismeretlen hölgygel kapcsolatban, akkor az a szöveg magasabb irodalmi szinten helyezkedik el, mint az a szöveg, mely két ember közötti viszályt örökít meg? A kettőt persze nem lehet teljesen összehasonlítani, hiszen témájukból, nyelvezetükből adódóan nem egy kategóriába tartoznak.

A paszkvillus célja pontosan az, hogy a friss sérelmeket minél hamarabb meg tudja torolni. Ehhez pedig minden eszközt meg is ragad. A csúfolódás, mocskolódás az ellenfél teljes verbális megsemmisítését szolgálják. Akár írásban, akár szóban¹⁹ jutottak el ezek a szövegek a közönséghez, az értékük abban is lehet, hogy így „az adagiás stílus összeolvad a

¹⁷ VARGA, i. m. , 291-292.

¹⁸ TÉGLÁS, i. m. , 6.

¹⁹ „A 17. század nemesi paszkvillusait olvasásra szánták, írásban terjesztették; ismerősök, jó barátok siettek, hogy egymásnak egy-egy gúnyéneket megküldjenek, de utcákon szétszórt, lakásokba bedobott, házaknál "felejtett" gúnyiratokról is sok helyütt olvashatunk. Jóval több paszkvillusról tudunk, mint amennyi emlék szövegeileg is ránk maradt.” KLANICZAY Tibor, *A magyar irodalom...*, i. m. , 295.

pórias durvasággal.”²⁰ Így az előnyelvi formulákat is magukban hordozhatták, az értékük lehet az is, hogy evvel lényegében az előszót próbálják meg írásban érvényesíteni. Erre azért van szükségük, mert szemtől szemben nem mondhatják el azt, amit gondolnak az ellenfelükről, hiszen a büntetéstől tartaniuk kell. Leírva, névtelenül viszont nem minden esetben van meg a lehetőség, hogy kiderítsék, ki volt a paszkvillus szerzője. Más részről az egyszerű, kevésbé színvonalas fogalmazásmódra azért is szükség van, mert így a kevésbé művelt emberek is megérthetik. Ha nemesi paszkvillusról beszélünk, akkor nem feltétlenül kell meglepődni azon, hogy a nemesi levelek nyelvezetével megegyeznek ezek a szövegek.

De tényleg el lehet különíteni nemesi paszkvillust úgy, hogy közben nem mindig ismerjük a szerzőjét? Ez a kategória csak bizonyos esetekben fordulhat elő. Szentpáli Ferenc kapcsán lehet nemesi paszkvillusról beszélni, de csak azért, mert tudjuk, hogy a szerző nemesi származású volt.

A műveltséget pedig hogyan kérhetnénk számon egy olyan országban, ahol a XVI. századra sincs még egyetem, csak nemesi udvarokban van valamiféle kezdeményezés ez ügyben, vagy mint később, próbálkozások vannak magasabb fokú tanulmányok megteremtésére, például a Kolozsvári Unitárius Kollégium vagy az Enyedi Kollégiumban.²¹

2. Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusa

Szentpáli nem az 1691-es országgyűlésen elmondott²² gúnyversben veszi először górcső alá Teleki Mihály viselt dolgait.

2.1. Előzmények: egy korábbi paszkvillusból

Egy kollektív 299 strófás paszkvillusban, az 1670-ben keletkezett *Imago Veritatis*-ban²³ már négy versszakot szentel Teleki bírálatainak. A „telekes bocskor” kifejezés már itt előkerül, ezt fel fogja még használni. Teleki gőgös, viszont okos ember lenne, de nem fél senkitől, mindig forral valamit. Tönkre teszi az ország ügyeit, a lelkét is képes eladni a sok pénzért.

Ebben a kis bírálóban még Teleki szemére olvassa bűneit, ez lényegében egy feddés. A későbbiben, ami már Teleki halála után készült, a főúr alakját rajzolja meg Szentpáli.

2.2. Szentpáli Teleki ellen írt paszkvillusának olvasata

A paszkvillus a *Régi magyar költők tára XVII. századi sorozatának 13. kötetében* jelent meg, az értelmezéshez is ezt a szöveget fogom használni. A vers teljes címe *Pasquillus contra Michaellem Teleki. Machiavellus pokolban születettvén és onnan Daciában jövéen, es ott*

²⁰ VARGA, i. m. , 292.

²¹ Klaniczay Tibor, Egyetem és politika a magyar középkorban; Értelmiség egyetem nélküli országban..= K. T., Pallas magyar ivadéka, Budapest, Szépirodalmi, 1985, 67-85.

²² VARGA, i. m. , 70.

²³ *Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 13, Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei*, szerk. STOLL Béla, Budapest, Akadémiai, 1988, 556. (A továbbiakban STOLL.)

*magának vasallust szerezvén, minémü instructioval bocsátot volt azon vasallust Erdélyben és az ott mint viselte magát, annak igaz historiája.*²⁴ A Teleki Mihály ellen írt paszkvillus három részből áll: Pars Prima (13 strófa), Pars Secunda (55 strófa), Conclusio (4 strófa). Összesen hetvenkét strófás a szöveg.

2.2.1. Pars Prima

Egy teljes mitológiai háttérrel teremt meg Telekinek, hogy hogyan, miért jött Erdélybe Machiavelli vazallusaként. „Az Avernusban Orcina reginától (az alvilág királynője) született, párkáktól dédelgetett Machiavellus választja ki Telekit vazallusának, hogy Dácia megnyomorítására küldje. Már mikor Váradon rátalál, Pitho (a rábeszélés), Vertumus (az állhatatlanság), Laverna (a tolvajlás) igézete alatt áll. De még neki adja Nero, Caligula kegyetlenségét, felruházza Rabsaké egyszerre káromló és hízelkedő nyelvével, a Bessust üldöző Nicanor kezével. Társul adja mellé a sátán két leányát: Ódiomot és Irat, továbbá Bellonát, hogy zűrzavart támasszon, s tűzzel-vassal pusztítsa szegény nemzetünket. Övé a pártütő és királygyilkos zsidó király, Zimri ravasz gonoszsága, Abaddon főördögnek és Cyrcenek az esze, Cyclops tudománya, Áchám ravaszsága, Hámán vérszomja.”²⁵

De Teleki ártatlannak tűnhet egy kicsit, mert az ötödik versszakban megigézik őt, így veszíti el a jámborságát. A rossz tulajdonságait Machiavellitől, a bibliai és mitológiai alakoktól kapja. A szegény, bajba jutott haza képe már itt megjelenik a nyolcadik strófában „szegény nemzetünkre tüzet, fegjvert hozzon.”²⁶ Vagyis a haza az idegen, Teleki miatt kerül nehéz helyzetbe. De Szentpáli „Világnézeti szempontból a transzilvanizmus képviselője, meggyőződése szerint Erdély romlását elsősorban a magyarországiak okozzák.”²⁷

Nem elég, hogy Teleki ilyen rossz lett, még a gazdagságával is kérkedik, rengeteg szolgája van, a katonái kényszerből szolgálják és csavargók. Emellett sok kuktaja van, a szegényeknek félniük kell tőle, mindenki Teleki hatalmától függ. Ezek felsorolása az tizenegyedikről a tizenharmadik versszakig terjed.

2.2.2. Pars Secunda

Ebben a részben sor kerül Teleki összes vélt vagy valós bűnének felsorolására. Az előző részben megkezdett bibliai és mitológiai alakok felsorolása még itt is megfigyelhető, de már egyre kevésbé, lassan áttér Teleki jellemzésére, legyen az belső tulajdonság vagy éppen külsőség.

²⁴STOLL, i. m. , 55.

²⁵VARGA, i. m. , 297.

²⁶STOLL, i. m. , 56.

²⁷KLANICZAY Tibor, *A magyar irodalom...*, i.m. , 297.

Szentpáli semmilyen területen nem kíméli Telekit, a bíráló, a gúny szavai hosszú strófákon keresztül hullnak Teleki fejére. A tizennegyedik strófától a tizenhatodikig kiderül, hogy Machiavelli, mint ki jól végezte dolgát, visszamegy a pokolba, és eldicsekszik avval, hogy a kedves tanítványa, szolgája majd elvégzi az ördög által rábízott feladatokat. A mitológiai háttérrel is az lehetett Szentpáli szándéka, hogy bizonyítsa, Teleki önmagában nem ér semmit, vagyonát, felemelkedését sem magának köszönheti, hanem Machiavelli akaratának és a bibliai, mitológiai alakok különböző megkapott tulajdonságának.

A tizenhetedik strófa végén a pénzszerzést említi meg Szentpáli és fejti ki a tizennyolcadiktól a huszadik strófaig. Lopott Teleki az adóból, nem is igazán tudja, hogy mennyi pénze gyűlt össze így. Ahol meglátta az aranyat, onnan egyből el is tulajdonította azt, még akkor is, ha az a fejedelemé volt. Teleki a lopás „tudos actora”²⁸ olyannyira, hogy a „tolvajok védelmezője”²⁹ római istennője, Laverna sem tudná jobban csinálni. Amilyen jó egy kutya szimata, Teleki Mihálynak olyan jó a szeme, hogy megtalálja az aranyat.

A huszadik versszakban a telekes bocskora „kifejezéssel Teleki állítólagos alacsony származására céloz a szerző.”³⁰ Tehát nem elég, hogy Teleki Mihály gátlástalanul lop mindenkitől és így hihetetlen vagyont harácsol össze, de még csak nem is nemesi származású. Szentpáli már itt megvillantja humorát is, mert Laverna enyves tarsolyának emlegetése után, már Teleki keze ragadós, de a telekes bocskor szójáték is a gúnyt szolgálja. Viszont felmerül a kérdés, hogy Szentpáli Ferenc szemében az a bűn, hogy Teleki esetleges alacsony származású léte mellett egyre magasabb pozíciókat tölt be, és rengeteg pénzt szerzett tisztességtelen módon, vagy az, hogy Teleki származástól függetlenül lop. A telekes bocskor felemlegetése csak a gúny miatt kellett vagy tényleg nagyobb bűnnek tartotta Szentpáli azt, hogy Teleki lehet, hogy nem nemesként lopott magának nem kevés aranyat?

A következő bűn kifejtésére a huszonegyedik és huszonkettedik strófában kerül sor. Szüksége volt a vérontásra, nélküle enni sem tudott, kegyetlen volt, nagyon sok embert károsított meg. Sőt az igazságot sem kímélte, azt is megpróbálta elferdíteni, minden tétével Istent akarta bosszantani.

A huszonharmadik strófától a huszonhatodikig megismerhetjük Teleki Mihály alakját, külsejét, jellemző belső tulajdonságait is. Sülyben³¹ szenvedett, fogai hiányoztak, de farkas módjára az ínyével a csontot is el tudta rágni. Így nem is emberként jelenik meg előttünk

²⁸STOLL, *i. m.*, 58.

²⁹STOLL, *i. m.*, 565.

³⁰STOLL, *i. m.*, 566.

³¹ „A süly különféle keléses, váladékos duzzanattal járó betegség (aranyér, polip, vérbaj).” STOLL, *i. m.*, 566. A kilencedik versszakban a fajtalankodást említi Szentpáli Teleki egyik bűneként, könnyen lehet, hogy a süly kapcsán a vérbajra akart célozni.

Teleki alakja, sokkal inkább egy vadállat képét rajzolja meg Szentpáli. Dölyfös, irigy, ráncos a homloka, a bajusza felfelé kunkorodik. Mennydörgéshez hasonló a hangja, keserűséget és bánatot hozott magával. A természet sem tudott rendre térni Teleki szörnyű tulajdonságai és tettei felett. Tehát Teleki nemcsak az embereket teszi tönkre, hanem a föld, az ég és a nap is elkeseredik a tettei miatt.

Ettől kezdve a bűnök végeláthatatlan sorát mutatja meg Szentpáli, nincs olyan bűn, amit Teleki el ne követett volna. Ártatlan emberek haltak meg miatta, ez a rész arra vonatkozik, „hogyan 1686 nyarán Scherffenberg német tábornok katonái állítólag Teleki biztatására felverték az erdélyi hadakat Szeben alatt.”³² Teleki e tette csak alátámasztja Szentpáli tanszilvanizmusát, hiszen a német és magyar seregek együttesen támadták meg az erdélyi hadakat, de ez mégis a hazaárulás bűnének tekinthető. Senki törvényét nem tartotta be, nem elég hogy az emberi szabályokat figyelmen kívül hagyta, de a felsőbb hatalom, Isten szavait sem követte. Ha neki kellett törvénykeznie, akkor olyanokat hozott létre, amelyek neki kedveztek, a pénzért pedig hajlandó volt enyhíteni a törvényeken. Egy hamis, képmutató ember alakja bontakozik ki előttünk.

A harminckettedik versszaktól az ötvenkettedikig Teleki különböző pénzszerzési módjait, eszközeit sorolja fel a szerző. Kapzsi, a pénz soha nem volt elég neki, ha kellett, akkor erkölcstelen módon is megszerezte az aranyat, sőt, ha megharagudott valakire, akkor azt bosszúból megsarcolta. Erdélyben lényegében bárkitől pénzt szerzett, aki pedig nem tudott vagy nem akart adni, azt azonnal börtönbe zárta. Aki tudta, az megvehette a szabadságát. Becsapta a görögöket, a zsidókat, utóbbiaktól hitelbe vásárolt, de soha nem fizette meg az árat. Mindenhol hallottak Teleki eszközeiről, de senki nem menekülhetett előle, akitől pénzt akart, attól meg is szerezte. Még az özvegyeket sem hagyta békén, egyezkedett velük, alkudozások árán szerzett újabb területeket magának. Az ingóságokat is elvette az egyedül maradt nőktől. A hatalmát jelzi, hogy a vármegyéket sem hagyta békén, amit lehetett, az ezektől is elvette, de a szolgabírák sem menekülhettek előle. Az állataival sem bánt jobban, a hintóját kétszáz-háromszáz ló húzta, de annyira kifárasztotta azokat, hogy gyakran el is pusztultak. Tehát pazarló volt az állatai terén is. A székelyek helyzetét sem könnyítette, a különböző ügyekben is akadályozta őket, ha valaki nem fizetett neki, akkor nem foglalkozott az ügyével. De az ártatlanság sem biztosította, hogy valakinek az ügyében igazságosan jár el, ha valaki nem fizetett, akkor a szerencséire volt bízva, hogy tényleg igazságos ítélet születik. Hatalmát kihasználva, mikor meghallotta, hogy valakinek szép lovai vannak, szemlét hirdetett

³² STOLL, *i. m.*, 566.

és a távolmaradók állatait elvette. Még a császári udvarból jött törvényeket, utasításokat sem tartotta tiszteletben, mindent úgy törölt el vagy módosított, ahogy akart. Akinél pénzt sejtett, abba belekötött és addig csinálta ezt, amíg a pénzt meg nem szerezte, a másik felet élete végéig megkárosítva evvel. A magas rangú személyek is rettegetek tőle, jobban, mint az ördögtől. De meg is volt rá az okuk, mert, aki nem tisztelte Teleki nagyságát, az a vagyonát félthette.

Az ötvenharmadik versszakban összegzi Szentpáli, hogy Teleki lényegében mindent magának akar. A haza terhe nem érdekli, az országgyűlésen is a saját érdekében beszél. Zavart keltett Erdélyben, pusztulást hozott, a harcok miatt is ő okolható. A török és tatár pusztítása miatt is Teleki a hibás, ő tervelte ezeket. Kapzsisága egyre nagyobb lett, nádor akart lenni, a német seregek ellen indult, de csak a szerencsének köszönheti, hogy megmenekült. Wesselényi Pálból kurucot, Thököly Imréből pedig fosztogató katonát csinált. Farkasokból lett kutyák, akik így próbálják meg vezetni a hazát. Teleki arra akarta őket használni, hogy az osztrákokat legyőzzék. Persze ők is csak eszközök ahhoz, hogy Teleki még több hatalmat szerezzen magának. De nem sikerül a tervet kivitelezni, így a korábban legyőzni kívánt osztrákok oldalára áll, elárulva a hazáját. Viszont tart tőlük, ezért másfajta módszerekhez folyamodik. Szentpáli megvádolja avval Telekit, hogy a fejedelem, Apafi Mihály halálában is szerepet játszott. Idegen orvost hívatott, aki érvágással megölte a beteg fejedelmet. Erre azért volt szükség, mert Teleki még nagyobb hatalmat akart magának szerezni, már Béccsel is tárgyalni kezdett evvel kapcsolatban. De a hazaiak tudták, hogy azért kell sok embernek meghalnia, hogy Teleki még nagyobb hatalmat szerezzen magának.

De a hatvanhetedik és hatvannyolcadik strófában mégis megmenekül a haza, Isten közbe lép és megment mindenkit ettől az embertől. A törökök megölték őt a zernyesti csatában. Szentpáli áldja is Istent ezért, akinek még egy ilyen ostorát már nem szeretne az országban. Ne legyen még egyszer ilyen ember, aki ennyire pusztítja az emberek testét és lelkét. Tehát a sok szörnyűség miatt Teleki végül elnyerte a büntetését és Erdély felszabadulhatott az elnyomása alól.

2.2.3. Conclusio

Ebben a négy strófában már csak röviden zárja le a Telekiről szóló hosszú gúnyverset. De megemlíti, hogy vétek nélkül még nagyon sok dolgot tudna mondani Telekivel kapcsolatban, mert rengeteg rossz tette van még.

Nem akar már többet írni, mert még az ókori nagy alakjai (Homérosz, Püthagorasz, Platón, Cato) sem biztos, hogy tudnának többet írni. Sőt lehet, hogy a világon senki sem tudná elmondani, leírni azt a sok bűnt, amit Teleki elkövetett, így ő is befejezi azok felsorolását.

3. Szentpáli és Teleki a valóságban

Az előző fejezetben csak minimális történeti adatokat felhasználva értelmeztem Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt paszkvillusát, azonban ebben a fejezetben már a valós történelmi adatok ismeretében kiderülhet, hogy mi lehet igaz abból, amit Szentpáli Telekiről állít.

3.1. Szentpáli Ferenc

„A XVII. század második felében kivirágzott nemesi verses pasquillus legjobb művelője Szentpáli Ferenc.”³³ Bakk Endre így vélekedik róla „ő mint királybíró és zsarnok, mint költő és sokakat kigúnyoló író, áruló és nyílt csaló el nem lesz feledve.”³⁴ „Az utókor főként mint a *Tripartitum* megverselőjét tartotta számon (*Verbőczy István törvény könyvének compendiuma*, Kolozsvár 1699), kortársai előtt azonban mint »poéta és pasquillistaságáról híres ember" volt nevezetes.«³⁵

1651-ben születhetett³⁶ és „Tizenhét éves volt, mikor 1668. máj. 5-én önkényesen eltávozott a fejedelmi udvarból, és a kolozsvári unitárius kollégiumba ment, hogy ott tanuljon. [...] Egy hónap múlva azonban a város főterén elfogták a fejedelem német gyalogjai, s visszavitték oda, ahonnan megszökött. [...] A ránk maradt műveiből, életpályájából, királybíró mivoltából kielemezhető jegyek a kor átlagszínvonala fölé emelkedő, bibliai, latinos műveltségű, a Hármas könyv tekintélyén felnőtt nemest mutatják, aki lázadozott a függetlenségét korlátozó fejedelmi és főúri hatalmaskodás ellen, de jól eltanulta tőlük az erőszakosságot, vagyongyűjtést, sőt a korrupciót is, melyet felfelé kárhoztatott, lefelé gyakorlatilag alkalmazott.”³⁷

1678-ban megszerzi a vízaknai Geréb-házat. Királybíró, de nem tartja be kötelezettségeit. Saját vagyonát, földterületét gyarapítja.³⁸ A jogban való jártasságára is többször szüksége volt, hiszen úgy módosított vagy újított meg szerződéseket, egyezségeket, hogy azok a lehető legkedvezőbb módon érintsék őt.

Tehát Szentpáli is a kornak megfelelő játékokat űzte, nem különbözött egyik XVII. századi nemestől sem, ha a pénz és a területek gyarapításáról volt szó. Amiket felhoz Teleki ellen, azokat ő is megtehetné volna, sőt lehet, hogy bizonyos pénzszerzési módokat a fent említettek közül használt. De irodalmi működését sem szabad figyelmen kívül hagyni. A *Régi magyar költők tára XVII. századi sorozatának 13. kötetében* öt szöveget találunk Szentpálitól, ebből

³³VARGA, i. m., 293.

³⁴STOLL, i. m., 543.

³⁵KLANICZAY Tibor, *A magyar irodalom...*, i. m., 296.

³⁶STOLL, i. m., 543

³⁷VARGA, i. m., 294.

³⁸STOLL, i. m., 543-544.

három paszkvillus. *Az új esztendőre köszöntő versek* című szövegről nemrégiben derült ki, hogy nem Szentpáli munkája, hanem két unitárius diák verse 1702-ből.³⁹ Szentpáli irodalmi munkásságáról az újabban hozzáférhető források, összefoglalások nem tartalmaznak újabb információt. Csak a *Speculum consuetudinis* paszkvillusát és a Verbőczy-féle versezetet említi több ízben az unitárius egyháztörténet.⁴⁰

3.2. Teleki Mihály

„A Telekiek a 18. században jókora magyarországi birtokokra tartanak igényt. [...] Annak azonban csak igen kis részben van nyoma, hogy ezek az igények jogosak lettek volna. A valóság minden bizonnyal ahhoz a képhez áll közelebb, amit az Apafi-kori pasquillusok rajzolnak Teleki Mihályról. [...] A 17. század elején kisbirtokú nemesek az erdélyi végvidéken. [...] Teleki apja porkolábságot viselt Jenőn. Erdély nyugati határszélének e fontos végvárában, rangban tehát a vár harmadik tisztje volt; ily tisztséget már valami birtokkal rendelkező nemesek szoktak betölteni. [...] Nem viselt tehát »telekes bocskort«, de nem volt főrangú személy se, még kevésbé főispán. [...] Teleki Mihály születését 1634-re szokás tenni; kérdés mennyi alappal?⁴¹ 1656-ban már fejedelmi postamester, s felébredhet a gyanú: bíztak-e ily fontosságú munkakört ilyen, ma még gyerekembernek számító valakire? Igaz: a 17. században még hamarabb »érnek« az emberek, vagy legalábbis hamarabb kell maguknak szembenézni érett embert kívánó feladatokkal.»⁴² Ezt a lehetőséget azonban Teleki nagyon jól ki tudta használni és „Fejedelmi postamesterként, a II. Rákóczi György alatt kialakuló uralmi válságban fontos diplomáciai megbízatások teljesítésével bizonyítja nélkülözhetetlenségét. [...] 1663-ban Teleki Mihály is megkezdte közeledését a pozíciójában már megerősödött Apafi Mihály felé, amiben nem kis segítségére volt a Bornemissza Anna fejedelemasszonnyal való atyafisága. [...] Apafihoz való átállása lehetővé tette számára az erdélyi birtok szerzések újabb megkezdését, kővári főkapitánysága pedig közéleti szereplését is biztosította. A familiáris így megkezdhette saját udvara kiépítését.»⁴³

A Szentpáli által megénekelt gazdagságnak és pazarlásnak lehet valóságalapja: „Az állandó postaló-igény követhető nyomon a beszerzei bíróhoz és tanácshoz írott leveleiből is,

³⁹ HORN Ildikó, *Új esztendőre köszöntő versek. Egy unitárius vers szerzőjének és datálásának kérdéséhez*, <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/hornildiko.htm>.

⁴⁰ KÉNOSI TÖZSÉR János, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*. Ford. Márkos Albert, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2005-2009, I. köt. 101, 115, 417, 716, 801. II. köt. 79, 388, 389, 418, 576. Mellesleg a *Speculum* szövege nem jelentős mértékben ugyan, de variáns a kiadotthoz képest.

⁴¹ „Aligha tévedünk, ha Teleki születési dátumát pár évvel korábbra, 1630-31 tájára tesszük” TRÓCSÁNYI Zsolt, *Teleki Mihály*, Budapest, Akadémia, 1972, 17.

⁴² TRÓCSÁNYI, i. m., 15-16.

⁴³ Teleki Mihály udvartartási naplója (1673-1681), szerk. Kovács András, Kolozsvár, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2007, 28-29.

esetenként 40, 80, sőt 100 postalovat is kért egyszerre Besztercéről, nemegyszer Apafi Mihály commissiójával is élt ez ügyben. Ezek a számok is jól érzékeltetik Teleki Mihály udvarának méretét, egyes tevékenységeihez rendelt szolgálóinak számát. A besztercei vásárra való utazáshoz 40 lovat kért, a fejedelmi udvarba, ahol már inkább kidomborodik a reprezentáció igénye, 80, 100 lóra is szükség volt utazásához.”⁴⁴

A rokoni kapcsolatok kihasználása és a mérhetetlen magamutogatás kapcsán igaza volt Szentpálinak, de nem szabad elfelejteni, hogy „Az egyre több és fontosabb tisztség, a szomszédos országokkal való állandó kapcsolat az adminisztrációs tevékenység hatványozódása mellett megkövetelte már a nagyfokú reprezentációt is, ennek egyik, a nagyobb közönség számára is szembetűnő eszköze az udvartartás kialakítása, megszervezése volt.”⁴⁵

Vagyis ahhoz, hogy a többi hazai és külföldi főrend elfogadja, egyenlő félként kezelje Telekit szükség volt a nagy vagyonra, persze nem szabad egy ilyen ok miatt teljesen felmenteni őt, de elítélni sem, mert a többi nemes is hasonlóan járhatott el. Az paszkvillusban emlegetett foghiány is megmagyarázható Teleki betegségével,⁴⁶ nem a gonoszsága miatt van.

A pazarló, magától a fejedelemtől sem félő Teleki alakját nem csak Szentpáli írja le, hanem „Jellemző a Cserei Mihály által feljegyzett, anekdotaszámba menő történet, mely Apafi Mihály fejedelemmel esett meg, kinek Gyulafehérváron volt egy Bojtos nevű ötvöse. Az ötvös feleségét egy alaklommal a fejedelemasszony nál találta. Az ötvösné a fejedelem kérdésére - »Bojtosné asszony, mit csinál az urad?« - a következőket válaszolta: »Kegyelmes uram, ezüst tálaknak a szélit aranyozza.« A megrendelő kilétét tudakoló következő kérdésre így felelt a fejedelemnek az ötvösné: »Teleki uram számára.« Cserei elbeszélése szerint erre nagyon felindult Apafi Mihály, és feleségének a következőket mondotta: »Hallod, feleség, mit csináltat bátyád? Én Erdély fejedelme vagyok, még sincsenek aranyos szélű tálaim; él az Isten, megérdemelné, hogy a nyakára köttetném a tálokat, s úgy akasztatnám fel.« Mindezek ellenére, amikor »Teleki feljő udvarhoz, s hát szintén úgy becsüli a fejedelem, mint annak előtte.« - jegyzi meg rezignáltan Cserei.”⁴⁷

Lényegében a fejedelemtől is nagyobb hatalma és vagyona van Telekinek.

⁴⁴ KOVÁCS, *i. m.*, 32.

⁴⁵ KOVÁCS, *i. m.*, 33.

⁴⁶ Cserei „emlékezik meg a zernyesti csata másnapján arról, hogy Teleki Mihály titkára, Komáromi János miképp is ismerte fel ura holtestét: »Sokáig meg nem ismerték az orcáján levő rút sebek miatt, hanem mivel a súly miatt a fogai mind kihullottak vala, a szájában benyúlván s fogait nem érezvén, úgy tudták meg, hogy Teleki Mihály teste.«” KOVÁCS, *i. m.*, 49.

⁴⁷ KOVÁCS, *i. m.*, 55.

Bár Szentpáli Ferenc él a túlzással paszkvillusában, a Teleki életével és udvartartásával foglalkozó művek mégis azt mutatják, hogy igaza lehet Szentpálinak bizonyos dolgokban. Persze nem szabad elfelejteni azt sem, hogy ez bosszú is egy kettejük között meglévő konfliktus miatt.

3.3. Kettejük konfliktusa

„1689-ben a vízaknai Geréb-ház és tartozékai is az ő (Teleki Mihály) kezébe kerülnek. Korábbi tulajdonosuk, Szentpáli Ferenc ti. Teleki ellen »nagy és kiváltképpen való dolgokba« vétett, s az öreg hatalmasság kegyetlenül megsarcolja: az 1689. júliusi országgyűlés alatt a tanácsurak útján úgy állapotok meg vele, hogy az 300 aranyat fizet Telekinek. Ezt azonban nem tudja teljesíteni, így (1689. szeptember 25-i megállapodás szerint) a Geréb-házat és tartozékait adja át neki (Teleki 500 arany forintot fizet is neki.)»⁴⁸ Sőt Teleki „kezéhez veszi a róla szóló privilegiális leveleket. Még ugyanennek az esztendőnek a végén azonban visszaengedi az ingatlant, és visszaadja a leveleket. Nem tudjuk, volt-e még más ellentéte is Telekivel. Mikor nem egészen két esztendő múlva ismerősei szemrehányást tesznek neki a zernyesti csatában elesett Teleki ellen írt paszkvillusa miatt, ő azt feleli: »Soha nekem ember annyi kárt nem tett, mint Teleki Mihály.«»⁴⁹

De nem elég, hogy felolvasta, „azzal is fenyegetőzött, hogy felküldi Bécsbe, hadd lássák, milyen ember volt Teleki Mihály. Mikor meg ismerősei kegyeletsértést hánytak szemére, hogy egy halott emberről írt gúnyverset, mérgesen fakadt ki, ne bosszantsák, mert olyant ír róla, ha megbúsítják, »hogy soha olyat nem hallottak ő kegyelmek.«»⁵⁰

Szentpáli a paszkvillus „terjesztésében azonban nyíltan és tevékenyen részt vett. Vér Juditnak nem volt nehéz felderítenie a szerző kilétét. De úgy látszik a »mocskos írásért« hiába sürgették az elégtételadást, hiába fordultak Teleki fiai ez ügyben még a császárhoz is, megtorlásról nincs tudomásunk.»⁵¹

Az biztos, hogy a 300 arany meg nem fizetésével Szentpáli magára haragította Telekit, mégis Teleki lett a bűnös. Viszont sokan értékelték Szentpáli kemény hangú gúnyversét, mert „Az ének népszerűségéről viszont több egykorú és közei korú feljegyzés tanúskodik.»⁵²

De az is lehet, hogy nincs több dolog Szentpáli Ferenc és Teleki Mihály konfliktusa mögött annál, mint amit ma tudunk. Láttuk, hogy Szentpáli pénzzel adós Telekinek, de ezt nem fizeti meg neki. A paszkvillus jelentős része azt ecseteli, hogy Teleki hányféle

⁴⁸ TRÓCSÁNYI, *i. m.*, 311.

⁴⁹ STOLL, *i. m.*, 545.

⁵⁰ VARGA, *i. m.*, 299.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

tisztességtelen módon tud minél több pénzhez és hatalomhoz jutni. „Közöttük anyagi természetű ellentét keletkezett, Szentpáli azonban az őt ért méltánytalanságokról nem tesz említést versében, személyes bosszúját közüggé teszi.”⁵³ De az is megeshet, hogy a közüggé tétel mögé rejti, hogy tényleg az anyagi probléma miatt készült el ez a gúnyvers. Hiszen a szöveg jelentős részében Teleki vagyonát emlegeti, az árulás, a fejedelem halálában lehetséges részvétel csak néhány strófát kapnak, az arany összegyűjtését viszont ennek a strófaszámnak a többszörösében fejt ki Szentpáli.

3.4. Újabb adatok az ügghöz

Mindezek ellenére mégis fontos lehet az a néhány levél, amelyeket levéltári kutatásom során találtam, de ezek sem tartalmazzak teljesen világos leírást arról, hogy min veszett össze – már, ha létezik a pénzen kívül más ok is – Szentpáli és Teleki.

De az biztos, hogy valamiért még 1699-ben is az uralkodó elé járultak a Teleki-fiak, erről tanúskodik Czegei Vass György 1699 januárjában kelt két levele is, melyekben nyugtatja Vér Juditot, hogy Teleki László és Pál hazamenetele a békekötés ügye miatt késik, a méltóságok nem érnek rá az ő ügyükkel foglalkozni, így nem érdemes siettetni a dolgokat.⁵⁴ Itt sincs teljesen egyértelmű utalás arra, hogy az ügy, amit sürgetnek, az Szentpálié lenne, de más problémával, nem feltétlenül az uralkodóhoz fordulnának, hanem a guberniumhoz.

1689. május ötödikén kelt feljegyzés „Nemzetes Pater Todora asszony a mi kegyelmes urunk es nagyságos paranczolatlyaval admonialtata benunket, hogy egy nehany vallokat megh esketnenk, mi, engedelmünk leven a mi kegdelmes urunk eo nagsagos paranczalattyanak, a szokot helyre el menenk, es az vallok eljövenek, egy nehanyynak vallasakat is be vevök. Nemzetes Szempali Ferenz uram oda jove es kerde minket, [...] hogy kinek eskettek, felelök, Pater Todora asszonynak, a mi kegdelmes urunk eo nagsaga paranczolatlya az asztalon leven, felkapa es az utrumot az esketessel edgüt, s monda, nem esket bizony evel a hamis lelkü kurvaja többöt (tudniillik a paranczalattal) [...] Juratus notarius oppidi Vizak. Stepany Kis et jur. civis Jacobus Helmeczi”⁵⁵ Vagyis Pater Todora asszony vallomásokat vetet fel Vízaknán. Erre azonban nem Szentpáli adott engedélyt, így félbeszakítja a vallomásfelvételt. Könnyen lehet, hogy ezt már Teleki Mihály parancsára csinálták és ez az, amiért az 1689-es

⁵³ KLANICZAY Tibor, *A magyar irodalom...*, i.m., 297.

⁵⁴ Országos Levéltár, Teleki család levéltára, P 659, 17. csomó, 351. 45-46. oldal, Bécs, 1699. január 10. „itt is penig az udvart [...] magara haragittana, otthon is penig kegyelmetek gyölölőinek nem kicsiny örömük lenne rajta [...] bizony szüntelen munkálodgya es jarja azokat az meltosagos embereket.” Országos Levéltár, Teleki család levéltára, P 659, 17. csomó, 351. 43-44. oldal, Bécs, 1699. január 31. „mikor azok az igeretek megadatodnak azmelyek igertetek mind kegyelmed egész haza megvigasztaltatik.”

⁵⁵ Országos Levéltár, Teleki család levéltára, P 659, 17. csomó, 351. (10.) Pater Todora asszony minden bizonnal Pater János felesége. Szentpálinak vele is volt pénzügyi nézeteltérése, amely vitában Teleki láthatóan a görög kereskedő pártján állt. STOLL, i. m., 545.

országgyűlésen elrendelt összeget ki kellene fizetnie. A vizakanai királybíró nyíltan szembeszegül a fejedelmi tanácsos Telekivel. A bírálat erőssége az irigységgel is magyarázható, hiszen, ahogy korábban már leírtam, Szentpáli is minden eszközt felhasznált, hogy vagyonát bővítse, így könnyen megeshet, hogy emiatt is le akarta járatni Telekit.

Összegzés

Dolgozatomban tehát a paszkvillus műfajával foglalkoztam Szentpáli Ferenc Teleki Mihály ellen írt gúnyverse kapcsán. Bár a másodrangú irodalmi műfajok közé sorolják a paszkvillust, mégis fellelhető néhány értékes vonás a történelmi adatok tartalmazása mellett. A gúnyverset értelmezve kiderült, hogy egy pénzéhes főúr volt Teleki Mihály, azonban nem lehet elfelejteni, hogy a korban a magas pozíciót ekkora vagyonnal és udvartartással kellett jelezni az emberek felé.

Levéltári kutatásom során próbáltam választ találni arra, hogy a két Erdélyben élő nemes miért is került konfliktusba, de erre tényleges információt nem, csak célzásokat találtam. Viszont megeshet az is, hogy a pénz volt mindennek az oka, ami miatt Teleki bírálatot kapott.

A személyre szabott paszkvillusok közé tartozik ez a gúnyvers, a szerzőnek lehet kifogása a nagyhatalmú erdélyi úr ellen, viszont ez a személyes ok nem található meg ténylegesen a szövegben, de a korábbi szakirodalom alapján sejteni lehet valamiféle személyes konfliktust Teleki és Szentpáli között.

Irodalomjegyzék

Balázs Mihály, *Teológia és irodalom*, Budapest, Balassi, 1998.

Hargittay Emil, vál., s. a. r., jegyz., elő-és utószó, *Hatvanhat csúfos gajd, XVI-XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*, Budapest, Magvető, 1983.

Horn Ildikó, *Új esztendőre köszöntő versek. Egy unitárius vers szerzőjének és datálásának kérdéséhez*, <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/hornildiko.htm>

Kénosi Tózsér János, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története*. Ford. Márkos Albert, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2005-2009, I-II.kötet.

Klaniczay Tibor, *Egyetem és politika a magyar középkorban; Értelmiség egyetem nélküli országban.*= K. T., *Pallas magyar ivadékai*, Budapest, Szépirodalmi, 1985.

Klaniczay Tibor, szerk., *A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig*, Budapest, Akadémiai, 1964.

Kovács András, szerk., *Teleki Mihály udvartartási naplója (1673-1681)*, Kolozsvár, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2007.

Pénzes Tibor Szabolcs, *A paszkvillus műfaj és a váradi pasquillus rendhagyó vonásai*, Studia Caroliensia, 2009/4.

Stoll Béla, szerk., *Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 13, Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei*, Budapest, Akadémiai, 1988

Téglás J. Béla, *A történeti pasquillus a magyar irodalomban*, Szeged, Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1928.

Trócsányi Zsolt, *Teleki Mihály*, Budapest, Akadémia, 1972.

Varga Imre, *A nemesi verses pasquillus (Szentpáli Ferenc)*, ItK, 1963.